

Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI
projekti Arheološkog instituta u 2013. godini

Redakcija

Vesna Bikić
Snežana Golubović
Jelena Anđelković Grašar

Urednica

Dragana Antonović

Beograd 2014

Izdavač

Arheološki institut
Beograd, Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd, Srbija
e-mail: institut@ai.ac.rs
www.ai.ac.rs
Tel. +381 11 2637191

Za izdavača

Slaviša Perić

Redakcija

Vesna Bikić
Snežana Golubović
Jelena Anđelković-Grašar

Urednica

Dragana Antonović

Korektura

Selena Vitezović

Grafički dizajn i prelom

vojislav filipović

Štampa

Tronik dizajn

Tiraž

100

Tekstovi objavljeni u ovom zborniku prezentovani su na naučnom skupu „Rad Arheološkog instituta u 2012. i 2013. godini“ održanom na Viminacijumu 27. novembra 2013. godine.

ISBN 978-86-80093-93-2

SADRŽAJ

Redakcija, Uvod	5
Slaviša Perić, Olga Perić, Slatina–Turska Česma, Drenovac: arheološka istraživanja u 2013. godini	12
Aleksandar Kapuran, Aleksandar Bulatović, Donje Vranje 1 i 2, neolitsko i kasnoantičko naselje u basenu južne Morave	18
Aleksandar Bulatović, Dragan Milanović, Selena Vitezović, Preliminarni rezultati istraživanja lokaliteta Bujanj u 2013. godini	22
Dragan Milanović, Bojana Ilijić, Arheološka istraživanja lokaliteta Škodрино Polje kod Knjaževca	26
Aleksandar Kapuran, Aleksandar Bulatović, Nataša Miladinović-Radmilović, Mokranjske Stene. Rezultati istraživanja 2013. godine	30
Dragana Antonović, Momir Vukadinović, Ana Cicović, Prljuša – Mali Šturac. Istraživanje 2013. godine	34
Aleksandar Kapuran, Igor Jovanović, Marija Jovčić, Ružana, metalurški centar iz bronzanog doba u Banjskom polju kod Bora	38
Ivana Popović, Stefan Pop-Lazić, Bojan Popović, Vujadin Vujadinović, Emil Cabunac, Arheološka iskopavanja u Sremskoj Mitrovici 2013. godine – lokalitet 85	42
Snežana Nikolić, Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Goran Stojić, Arheološka istraživanja viminacijumskog amfiteatra u 2013. godini	48
Mladen Jovičić, Saša Redžić, Istraživanje antičke vile rustike na lokalitetu Nad Klepečkom (Viminacijum) u 2013. godini	54
Ilija Danković, Svetlana Petaković, Istraživanja na lokalitetu Rit (Viminacijum)	60
Sofija Petković, Gordan Janjić, Nikola Radinović, Carska rezidencija Vrelo-Šarkamen kod Negotina Arheološka istraživanja 2013. godine	64

Stefan Pop-Lazić, Maja Živić, Bojan Popović, Vujadin Vujadinović, Gamzigrad (Feliks Romulijana) – Istraživanja kule 15 u toku 2012-2013. godine	70
Sofija Petković, Bojana Ilijić, Nikola Radinović, Nekropola Slog – Timacum Minus u Ravni kod Knjaževca. Zaštitna arheološka iskopavanja 2013. godine	76
Vujadin Ivanišević, Bernard Bavant, Ivan Bugarski, Caričin grad – arheološka istraživanja u 2013. godini	82
Gordana Jeremić, Kasnoantička nekropola u Jagodin Mali-Niš (Naissus) u svetlu novih proučavanja i dva značajna jubileja	86
Olivera Ilić, Milica Tapavički-Ilić, Đorđe Ćirić, Viminacijum: eksperimentalna arheologija u okviru projekta OpenArch	90
Milica Tapavički-Ilić, Nemanja Mrđić, Eksperimentalna arheologija. Kremacija i priprema groba tipa Mala Kopašnica – Sase	94

Sl. 3. Staklene posude sa prostora nekropole u Jagodin Mali
(foto Ž. Cajić, dokumentacija Narodnog muzeja u Nišu)

Gordana Jeremić, Arheološki institut Beograd

**KASNOANTIČKA NEKROPOLA U JAGODIN MALI-NIŠ (NAISSUS) U SVETLU
NOVIH PROUČAVANJA I DVA ZNAČAJNA JUBILEJA¹**

Godina 2013. za hrišćanski svet bila je godina značajnog jubileja – hiljadu i sedamsto godina od proglašenja edikta o verskoj toleranciji – takozvanog Milanskog edikta, objavljenog u proleće 313. godine u obliku *mandatum*-a od strane careva Konstantina I i Licinija. Ovaj jubilej je posebno značajan za grad Niš koji je mesto gde je „*Constantinus natus in oppido Naisso atque eductus*“ (*Anonymus Valesianus* II, 2). Jubilej je obeležen nizom manifestacija, među kojima su nalazi iz kasnoantičke nekropole u Jagodin Mali zauzeli značajno mesto. Nekropola u Jagodin Mali iste, 2013. godine, slavila je i svoj jubilej – 80 godina od početka sistematskih arheoloških istraživanja, koja se, sa većim prekidima, sprovode do današnjih dana.²

Sl. 1. Jagodin Mala, Niš, situacioni plan: crvenom bojom označene sonde otvorene između 1952 i 2012. godine; 1. bazilika sa kriptom; 2. grobnica sa freskama sa predstavama Svetih Petra i Pavla; 3. grobnica sa predstavom hristograma; 4. grobnica sa kupolom u krugu fabrike „Benetton“ (sl. 2) (A. Vukojević, dokumentacija Arheološkog instituta Beograd)

¹ Članak predstavlja rezultat rada na projektu „Romanizacija, urbanizacija i transformacija urbanih centara civilnog, vojnog i rezidencijalnog karaktera u rimskim provincijama na tlu Srbije“ (OI 177007), Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije. .

² Istraživanja nekropole najpre je 30-ih godina XX veka vršio Adam Oršić Slavetić, činovnik Banske uprave u Nišu, sa saradnicima novoosnovanog muzeja u Nišu. Posleratna istraživanja, sistematskog karaktera, sprovodio je Arheološki institut pod rukovodstvom Miodraga Grbića i Ljubice Zotović. Zaštitna istraživanja sprovodili su saradnici Zavoda za zaštitu spomenika kulture iz Niša. Od 2009/2010. godine u zaštitna istraživanja uključena je i gore potpisana kao korukovodilac radova.

U susret jubileja proslave Milanskog edikta, godine 2012., Ministarstvo kulture i informisanja Republike Srbije finansiralo je projekat „*Jagodin mala – nekropola kasnoantičkog Naisa. Priprema građe za naučnu publikaciju*“, sprovedenog u Arheološkom institutu u Beogradu, u saradnji sa arheolozima i arhitektama Zavoda za zaštitu spomenika kulture Niš u Narodnog muzeja u Nišu. Zahvaljujući ovom projektu, obrađeni su arheološki materijal i tehnička dokumentacija sa starih iskopavanja nekropole, koje su sproveli stručnjaci Arheološkog instituta iz Beograda 50-ih i 60-ih godina XX veka. Zahvaljujući ovom projektu, kao i rezultatima najnovijih terenskih istraživanja, objavljen je niz radova (Jeremić 2013a, 126-135; Ista 2013b, 271-281; Јеремиић 2013c, 26-49; Иста 2013d, 8-9; Jeremić, Filipović 2013, forthcoming), kao i katalog izložbe koja je u pripremi (*Јагoдин мала, касноантичка некропола* 2013).

Kasnoantička nekropola u Jagodin Mali (GO Pantelej) (sl. 1), na desnoj obali Nišave, duž *via publica* za *Ratiaria*-u, istražuje se sa većim prekidima i različitim intenzitetom punih 80 godina (Јеремиић 2013, у штампи). Najnovijim iskopavanjima, sprovedenim na istočnom i jugoistočnom delu nekropole, na prostoru Bulevara Vojvode Mišića (2009-2010) i fabrike „Benetton Serbia“ (2012), ukupno je registrovano 115 grobnih celina. Zahvaljujući ovim nalazima, korigovana je istočna granica nekropole na 800 m od istočnog kasnoantičkog bedema, dok je južna granica pratila antičku liniju obale Nišave.³ Istraživanjima su dobijeni dragoceni podaci o izgledu i uređenju ovog dela nekropole. Konstatovano je da je sahranjivanje vršeno u pravilnim redovima i nizovima, bez uočenih preklapanja ili presecanja grobova mlađim sahranama. Ovaj podatak bi ukazivao na činjenicu da su zidane grobne konstrukcije (grobovi tipa *χαμοσόριον*, *chamosorion*, sa pokrivačem od opeka velikih formata, složenih u obliku dvo-slivnog krova ili poluobličasto zasvođene grobnice tipa *a camera* ili grobnice sa kupolama) (sl. 2) bile u svojim gornjim zonama nadzemne, dok bi u slučaju grobova slobodno ukopanih pokojnika verovatno postojala vidljiva grobna humka ili nadgrobno obeležje. Shodno dobijenoj slici o pravilno uređenom grobnom prostoru i u velikoj meri uniformnim primenjenim tehnikama gradnje, mogli bismo pretpostaviti da su u kasnoantičko doba u Naisu postojale organizovane komunalne službe (*collegia funeraticia*), koje su se starale o infrastrukturi i održavanju ovakvih nekropola.

Nalazi grobne arhitekture i inventara grobova sa prostora istočnog i jugoistočnog dela nekropole u Jagodin Mali pripadaju populaciji koja je delimično bila savremena sa epohom Konstantina I i Konstantinida. Najveći broj pokretnih nalaza sa ovog dela nekropole pripada periodu od IV (naročito oko sredine veka) do sredine V veka, u vreme kada je Nais doživljavao svoj privredni i socijalni uspon, prekinut i znatno devastiran hunskim upadima između 441. i 447. godine. Rimska praksa da se pokojnik bogato ukrasi zadržala se i kroz pomenuti period. Istraživanjima su registrovani delovi nošnje i nakit od plemenitih metala (zlato i ređe, srebro), bronzе, stakla, ćilibara, koji nose jasne odlike kasnoantičke zanatske, lokalne, provincijske proizvodnje (*Јагoдин мала, касноантичка некропола* 2013, 53) kao i grobni prilozi u obliku keramičkih ili staklenih posuda (sl. 3), polagani najčešće pored glave ili nogu pokojnika, ponekad zajedno sa bronzanim novcem u funkciji obola.

Predmeti lične pobožnosti na nekropoli u Jagodin Mali izuzetno se retko sreću, a jasno opredeljenje grobova ili grobnica kao hrišćanskih bilo je moguće samo kod četiri grobnice tipa *a camera*, koje su imale unutrašnjost fresko-oslikanu hrišćanskim simbolima.⁴ Kraj korišćenja prostora u Jagodin Mali

³ Ranija pretpostavka da se nekropola pružala u pravcu istok-zapad 2 km, up. Зотовић, Петровић-Спремо 1968, 1.

⁴ Izuzimamo iz ovog broja sahrane vršene unutar grobljanskih crkava, od kojih su ranijim istraživanjima registrovane četiri u Jagodin Mali: potencijalno tri crkve istraživanjima A. Oršić Slavetića 1933-1934. godine (crkva br. 8, 20 i 45) i sistematskim iskopavanjima Lj. Zotović 50-ih i 60-ih godina XX veka (bazilika sa kriptom). Detaljnije o problematici ovih građevina, v. Jeremić et Filipović 2013, forthcoming, sa starijom literaturom.

za sahranjivanje smešta se, na osnovu ranijih istraživanja i slučajnih nalaza sa ovog prostora, u kraj VI i prve decenije VII veka. U tom periodu prostor nekropole se znatno sužava, i grobovi, siromašni inventarom ili sa njegovim potpunim odsustvom, koncentrišu se oko središnjeg jezgra nekropole (duž današnje Knjaževačke ulice). Na tom prostoru je tokom V i VI veka bio podignut niz crkava na relativno malim međusobnim odstojanjima, koje su, na žalost, nepoznate u mnogim svojim pojedinostima, zbog savremenih građevina koje su ih prekrile.

Proslava jubileja Milanskog edikta, kao i obeležavanje osamdesetogodišnjice sistematskih istraživanja nekropole, ponovo su stavile u žižu javnosti nalaze arhitekture i pokretni inventar iz Jagodin Male, i naglasile potrebu da se ovo kulturno blago sačuva od propadanja, kao i da se nastavi sa njegovim naučnim proučavanjem i publikovanjem.

Sl. 2. Grobnica sa kupolom u krugu fabrike „Benetton“, istraživanja 2012. (foto Z. Radosavljević, dokumentacija ZZSK Niš)

Bibliografija:

- Јаџодин мала, касноантичка некропола, 2013** - *Јаџодин мала, касноантичка некропола / Late antique necropolis Jagodin mala*, ур. С. Поповић /ed. S. Popović, уводни текст **Г. Јеремић** / introductory text G. Jeremić, аутори каталожних јединица С. Дрча, **Г. Јеремић**, В. Црноглавац / authors of catalogue entries S. Drča, G. Jeremić, V. Crnoglavac, аутори изложбе С. Дрча, В. Црноглавац, Т. Чершков, **Г. Јеремић** / authors of exhibition S. Drča, V. Crnoglavac, T. Čerškov, G. Jeremić, Народни музеј Ниш / National Museum in Niš, Ниш / Niš 2013, pp. 178.
- Jeremić 2013a** - G. Jeremić, Burials in Naissus in Late Antiquity – case study of the necropolis in Jagodin Mala, in: I. Popović, B. Borić-Brešković (eds.) *Constantine the Great and the Edict of Milan 313. The birth of christianity in the Roman provinces on the soil of Serbia*, Archaeological Monographs 22, National Museum in Belgrade, Belgrade: 126-135.
- Jeremić 2013b** - G. Jeremić, The Late Antique necropolis in Jagodin Mala, Niš (*Naissus*), Serbia – eighty years of research. Challenges for presentation and conservation, in: A. Filipović, W. Troiano (eds.) *Strategie e Programmazione della Conservazione e Trasmissibilità del Patrimonio Culturale*, Edizioni Scientifiche Fidei Signa, Roma: 271-281.
- Јеремић 2013c** - Г. Јеремић, Шестар занатлије из касноантичке некрополе у Јагодин мали у Нишу (*Naissus*) (summary: An artisan`s compass – divider from the late antiquity necropolis in Jagodin mala, Nis (*Naissus*), *Зборник Народној музеја (Ниш)* 22: 29-46.
- Јеремић 2013d** – Г. Јеремић, Сахране деце на касноантичкој некрополи у Јагодин мали (*Naissus*), у: Научни скуп „Од Романа до Словена. Археолошки налази из Србије и њихов контекст“, Београд, 12-13. децембар 2013., Књига апстраката радова са програмом скупа, М. Милинковић (ур.), Одељење за археологију, Филозофски факултет у Београду, Београд: 8-9.
- Јеремић 2013, у штампи** – Г. Јеремић, Поводом осамдесетогодишњице систематских истраживања источне градске некрополе Наиса – досадашњи резултати, *Пешчаник IV*.
- Jeremić, Filipović 2013, forthcoming** – G. Jeremić, A. Filipović, Traces of early Christianity in Naissus, in: *Atti del XVI Congresso internazionale di archeologia cristiana “Costantino e i Costantinidi: l’innovazione costantiniana, le sue radici e i suoi sviluppi”*, Roma, Italia, 22–28 settembre 2013. Roma, Città del Vaticano, forthcoming.
- Зотовић, Петровић-Спремо 1968** - Љ. Зотовић, Н. Петровић-Спремо, *Некропола*, Ниш.